

Sławomir Łukasiewicz

Tadeusz Gromada – wspomnienie

Profesor Tadeusz Gromada urodził się 30 lipca 1929 r. w Passaic, w stanie New Jersey, w rodzinie polskich Górali. Nigdy nie zapomniał o tym dzieciństwie, przede wszystkim wydając w latach 1947–2018 – razem z siostrą Janiną (Jane) Kedron – „Tatrzańskie Orła”. Pismo to rozsyłali regularnie do przyjaciół i znajomych, z czasem także w wersji elektronicznej. Kiedy podjął studia na Uniwersytecie Fordham w Nowym Jorku, wykładał tam prof. Oskar Halecki, związany z Polskim Instytutem Naukowym. Prowadził nie tylko wykłady, ale też seminarium poświęcone problematyce Europy Środkowo-Wschodniej w trakcie konferencji pokojowej w 1919 r. oraz w ramach działalności Ligi Narodów. Tadeusz Gromada zapisał się na nie i dzięki temu obronił pracę doktorską, zatytułowaną *The Slovak Question in Polish Foreign Policy, 1934–1939*, opartą na niepublikowanych dokumentach MSZ (Warszawa) oraz Archiwum Państwowego w Warszawie, Krakowie i Zakopanem. Z tego okresu zachował też liczne kontakty – kiedy po raz pierwszy przyjechałem do USA w 1999 r., skierował mnie m.in. do swojego kolegi z seminarium, Stanisława Skrzypka, który pod kierunkiem Haleckiego pisał pracę pt. *The Soviet Elections in Eastern Poland*, analizując mechanizm fałszowania wyborów zastosowany w tamtym czasie. Powstawanie takich prac było możliwe przede wszystkim dzięki rozległym zainteresowaniom samego Haleckiego – w pierwszej kolejności mediewisty. Tadeusz Gromada poszerzał zakres swoich badań naukowych, publikując prace z dziedziny historii dyplomacji, dziejów Polonii oraz stosunków polsko-słowackich, a także poświęcone swojemu mistrzowi. Już po śmierci Haleckiego był też wydawcą jego książki o Jadwidze Andegawieńskiej. Wykładał również w New Jersey City University. Jednak ogromną część swojego życia poświęcił pracy w instytucjach polonijnych, odgrywając w nich istotne role – szczególnie jako wieloletni sekretarz, dyrektor wykonawczy, a wreszcie prezes Polskiego Instytutu

Naukowego. Związany był też z Fundacją Kościuszkowską oraz Polish American Historical Association. Kiedy w 1999 r. udało mi się po raz pierwszy wyjechać do USA – dzięki stypendium Fundacji Kościuszkowskiej – to właśnie profesor Gromada oraz jego siostra Janina stali się dla mnie ważnymi przewodnikami po zakamarkach nowojorskich historii. Profesor miał zresztą szczególny sentyment do Lublina – znał profesora Jerzego Kłoczowskiego i kibicował powstawaniu i działalności najpierw Towarzystwa, a potem Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej. Postrzegał je jako inicjatywy, które miały przedłużać życie myśli i dorobku Oskara Haleckiego. Nieprzypadkowo zresztą Instytut jako pierwszy wydał po polsku książkę Haleckiego na temat podziałów w historii Europy, a następnie pracę o unii florenckiej¹. Profesor Kłoczowski, podobnie jak profesor Gromada, wiele miejsca w swoich pracach historiograficznych poświęcał postaci Haleckiego. Tego rodzaju powiązań można by wskazać znacznie więcej.

Profesor Gromada opowiadał nie tylko o Haleckim, ale również o wielu innych osobach, których nie miałem już okazji spotkać, a które okazały się istotne przy pracy nad książką o polskich federalistach w USA. Dzięki niemu m.in. część materiałów Romana Michałowskiego trafiła do archiwum PIASA. Z czasem archiwum to stało się jednym z najważniejszych obszarów pracy tej instytucji – szczególnie w zakresie przechowania i udostępniania badaczom unikalnej spuścizny takich postaci, jak właśnie Halecki, Feliks Gross, Wacław Lednicki, Jan Lechoń, Karol Popiel i wielu innych. Sama kolekcja PIASA stanowi dziś niewyczerpane źródło badań nad historią Polski XX w. Za dyrekcji profesora Gromady do Nowego Jorku zaczęli przyjeżdżać archiwiści przysyłani przez Naczelną Dyрекcję Archiwów Państwowych, np. śp. Stanisław Flis, aby porządkować te bezcenne zbiory. Praca ta trwa do dzisiaj.

Profesor Gromada przestał pełnić funkcję prezesa PIASA w 2011 r. Przeniósł się wówczas do domu w Północnej Karolinie, gdzie do końca pozostał aktywny – niestrudzenie odpowiadał na maile, śledził media społecznościowe i reagował na wydarzenia międzynarodowe, polonijne oraz dotyczące Polski. Zmarł 10 sierpnia 2025 r. w Greensboro, NC, w wieku 96 lat.

¹ O. Halecki, *The Limits and Divisions of European History*, London–New York 1950; O. Halecki, *Historia Europy – jej granice i podziały*, tłum. J. Kłoczowski, Lublin 1994.